

Verslag oprichtingsbijeenkomst Kenniswerkplaats Leefbare wijken, d.d. donderdag 5 april 2012 in de Mediazaal (Europoint II)

Het was de eerste bijeenkomst van de nieuwe Kenniswerkplaats Leefbare wijken, een samenwerkingsverband tussen de Gemeente Rotterdam en de Erasmus Universiteit Rotterdam, samen met diverse andere kennisinstellingen (hogescholen, TU Delft, enz.). Het doel van de bijeenkomst was tweeledig: enerzijds het doel, werkwijze en organisatie van de KWP uitleggen aan de aanwezigen en anderzijds inhoudelijke kennisvragen ('prangende vragen') die in het beleid en de praktijk leven inventariseren waarmee de KWP zich de komende periode zal bezig houden. Het programma van de bijeenkomst bestond grofweg uit twee delen. We begonnen met vier korte, algemene inleidingen waarna we in kleinere groepjes aan afzonderlijke tafels discussieerden over relevante kennisvragen.

De algemene inleiding

Godfried Engbersen (EUR) gaf een korte inleiding waarin hij in algemene termen het belang van de samenwerking tussen de gemeente en universiteit benadrukte en ook wetenschap, beleid en praktijk wederzijds van elkaar kunnen leren (bijv. door gedegen onderzoek naar wat werkt en wat niet werkt in de beleidspraktijk). Vervolgens vertelde Lex Burdorf (EUR) hoe in de medische sector al veel langer een vergelijkbare samenwerking bestaat tussen gemeente en universiteit, namelijk CEPHIR – een samenwerking tussen de GGD Rotterdam en Erasmus MC. Daarna vertelde Mark Bal (werkzaam bij Woonbron) van een vergelijkbaar project dat gestart door de samenwerkende woningcorporaties: de website 'Wat werkt in de wijk' van Corpoventista. Tenslotte legde Loet Albrecht (Gemeente Rotterdam) uit wat het beoogde doel en de organisatie van de KWP Leefbare wijken is.

- De missie van de KWP Leefbare wijken is om praktische kennis te produceren, verzamelen en verspreiden die van belang is om de achteruitgang in wijken te doorbreken en de leefbaarheid te vergroten.
- Het doel van de KWP Leefbare wijken is kennisontwikkeling over leefbare wijken, de uitwisseling van kennis en de toepassing dergelijke kennis in beleid en de praktijk.
- We willen hiertoe gezamenlijk een onderzoekagenda opstellen, concreet onderzoek uitvoeren (vooral over wat werkt en wat niet werkt) en kennis uitwisselen. Dit laatste gebeurt middels te organiseren grotere of kleinere bijeenkomsten, een lezingenreeks, via de website van de KWP en via LinkedIn
- Doel van deze bijeenkomst is primair om de vijf of tien belangrijkste onderzoeksvragen te identificeren waarmee de KWP zich de komende tijd kan bezig houden.

De tafelgesprekken

Om de relevante kennis- en onderzoeksvragen te inventariseren, vond vervolgens een discussie aan drie tafels plaats. Aan iedere tafel zaten zowel vertegenwoordigers van de gemeente als vertegenwoordigers van de EUR of andere kennisinstellingen. Hieronder volgt een discussieverslag van iedere tafel plus een korte samenvatting daarvan door één van de deelnemers.

Tafel I: Arend Odé, Marn van Rhee, Reinout Kleinhans, Lex Burdorf, Lasse Gerrits, Nanda de Graaf, Diana Filippo (vz), Freek de Haan (verslag)

Het voornaamste punt dat uit verschillende hoeken ter tafel kwam betrof het vraagstuk van het bevorderen van **zelfredzaamheid**. Wat houdt zelfredzaamheid in? En dan zeker *voor de burger zelf*.

Een volgende vraag was: hoe organiseer je zelfredzaamheid? Hoe kan de leefbaarheid worden verbeterd van onderop? Hoe organiseer je netwerken van burgers?

Een ander punt ging over de rol van de hulpverlenende instanties daarin: Wat is de **rol van de moderne professional** en de moderne instituties in de nieuwe, meer faciliterende wijkhulpverlening? In het stimuleren van zelfredzaamheid?

Er werd ook gevraagd naar het verband tussen zelfredzaamheid en **actief burgerschap**: Wat is 'actief' of 'goed burgerschap'? (Is er ook passief burgerschap?) En hoe zit het (nog) met 'sociaal ondernemerschap'? Dit zijn dingen die schreeuwen om onderzoek.

Zorgen worden geuit over de actuele **economische crisis** en dan met name over het behouden van de zo mooi geboekte resultaten van de afgelopen jaren met betrekking tot leefbaarheid in Rotterdam (zoals aangegeven door de Veiligheidsindex). De crisis zo beseft men dwingt tot het maken van vervelende keuzes. Er wordt gevreesd dat er zwakke groepen, die net in die jaren grote stappen qua re-integratie hebben gemaakt, door de huidige crisis weer terugvallen.

Vanuit de onderzoekskant komt verder naar voren dat ondanks alle onderzoeken het moeilijk blijft de vinger te leggen op *wat* nu precies werkt, wat verantwoordelijk is voor de verbeteringen in de wijken van Rotterdam. Maar er staan, zo geven de wetenschappers aan, veel onderzoeken op stapel over de werkzaamheid én organisatie van verscheidene projecten en trajecten. Denk bijvoorbeeld aan de experimenten met bewonersbedrijven.

Bovendien geven de onderzoekers aan dat er al 'stapels' onderzoeken liggen. Duidelijk is dat er ook gekeken moet worden naar **hoe dit onderzoek goed gebruikt kunnen worden in specifieke beleidsgebieden**, hoe het juiste onderzoek bij de juiste praktijk terecht komt. Tegelijk wordt er vanuit de praktijk heel veel, in potentie voor zowel praktijk als onderzoek erg nuttige informatie en kennis gegenereerd zonder dat daar altijd gebruik van gemaakt wordt. Soms moeten deze data daarom beter gebundeld worden, maar vooral het gebruik ervan kan meer gestimuleerd worden. Bijvoorbeeld met een sociale index kan veel meer gebeuren.

Een ander terugkerend thema was institutionele samenwerking en communicatie. Er werd aangegeven dat samenwerking tussen verschillende instellingen vaak moeizaam verloopt, bijvoorbeeld door verschillen in 'bedrijfscultuur' en -geschiedenis, door zorgen om 'privacy' (ook in verband met databanken), of simpelweg in sterk verankerde manieren van werken.

Een andere institutionele kwestie blijkt het snelle elkaar opvolgen van beleidsinitiatieven. Elke drie maanden staat er weer een nieuw initiatief voor de deur. Dit gaat vaak wat snel voor sommige medewerkers. Wellicht is juist wat meer rust geboden.

Er werd echter aangegeven dat deze samenwerkings- en implementatieperikelen wat uitgeputte kwesties waren en dat de KWP zich beter op de andere besproken zaken kon richten.

Verder werd er nog vanuit de beleidsmakers gesteld dat onderzoek vooral niet te abstract moet blijven, maar op uitvoerend niveau gefocust moet zijn. De onderzoekers aan tafel zijn van harte uitgenodigd mee te komen lopen op dat niveau van de praktijk (met huisbezoeken etc.).

Korte weergave van de discussie door Reinhout Kleinhans

- Zelfredzaamheid: wat is dit precies, wie zijn er wel/niet zelfredzaam, hoe werkt dat, hoe kan je dat beïnvloeden en wat betekent dat voor de rol van overheid en andere instanties?
- Wat zijn de vereiste competenties en vaardigheden van de 'moderne professional' (vanuit gemeente, corporaties, welzijnswerk, etc.) om succesvol te opereren in leefbaarheids(aanpak) en hoe zijn (zouden) deze professionals ingebed (moeten zijn) in de instituties? Wat is er in dat

verband nodig om de veelbesproken kanteling van organisaties naar 'vraaggericht' werken te realiseren?

- Sociaal ondernemerschap: wat is het, hoe werkt het, en hoe verhoudt het zich tot burgerschap?
- Actief burgerschap: modieus begrip waar al veel onderzoek naar gedaan is. In het kader van de Rotterdamse 'omwenteling' is er een link met zelfredzaamheid: hoe kunnen burgers zelf veel meer zaken voor elkaar krijgen dan voorheen (zowel individueel als in groeps-/georganiseerd verband)? De term 'actief burgerschap' suggereert dat er ook zoiets is als 'passief burgerschap' ...
- Impact van de crisis op bereikte 'kwaliteitsniveaus' t.a.v. leefbaarheid & veiligheid in wijken; hoe voorkomen we dat de afnemende investeringsruimte gepaard gaat met afbraak van wat in jaren moeizaam is opgebouwd? Waar moet je de schaarse middelen op inzetten (is in feite een vraag naar 'wat werkt' t.a.v. leefbaarheid)
- Impact van de crisis op mensen met een zwakke arbeidsmarktpositie die (opnieuw) werkloos worden; hoe voorkom je dat hun terugval werkloosheid direct en indirect de leefbaarheid van wijken beïnvloedt?

Tafel II: Erik-Jan Wesemann, Patrick Delaere, Pieter Bol, Vincent Smit, Robert de Vette, Maya von Harras, Erik Snel (vz.) en Marije Faber (verslag)

Erik-Jan Wesemann bracht drie dingen naar voren:

- Hij vertelt dat hij vanuit de gemeente Rotterdam wordt geconfronteerd met een omslag, namelijk het gebiedsgericht inkopen van Zorg en Welzijn. Dit is een kanteling op twee terreinen, namelijk het gebiedsgerichte (op deelgemeente niveau) en het inkopen, het aanbesteden van zorg en welzijn. Er moeten dus afspraken gemaakt worden over en zorg en welzijn. Hij vraagt zich af hoe dit het beste aangepakt kan worden.
- Er wordt vanuit de Gemeente Rotterdam steeds meer uitgegaan van de zelfredzame burger. Hoe kan deze zelfredzaamheid er uit zien en hoe kunnen we er voor zorgen dat burgers zelfredzamer worden?
- De werkgelegenheid in de welzijnssector neemt af terwijl de werkgelegenheid in de zorgsector juist toeneemt. Hoe is dit te overbruggen? Hoe kunnen we de doorstroom bevorderen, zodat mensen uit de welzijnssector werk krijgen in de zorgsector?

Maya von Harras noemt twee zaken waarin zij ruimte ziet voor de KWP Leefbare Wijken.

- Ze is geïnteresseerd in welke zaken het gedrag van burgers kunnen veranderen, zodat de wijk schoner wordt. Is dit communicatie of juist interventie? En welke van de twee werkt waar, rekening houdend met het feit dat wijken van elkaar verschillen in bijvoorbeeld samenstelling.
- Hoe kunnen interventies nog worden uitgevoerd wanneer er steeds minder financiële middelen beschikbaar zijn door bezuinigingen en er sprake is van twee financiers (op stedelijk en deelgemeentelijk niveau).

Robert de Vette noemt een drietal zaken:

- Hij denkt dat het belangrijk is om te onderzoeken wat precies werkt. Welke interventies zijn effectief? Dit is belangrijk te achterhalen aangezien er steeds minder geld beschikbaar is.
- In reactie op Erik-Jan Wesemann ziet Robert de Vette juist de voordelen van het gebiedsgericht werken. Hij is wel van mening dat er dan vanuit meerdere invalshoeken moet worden gekeken en dat het zwaartepunt onderzocht moet worden. Ligt het zwaartepunt in een wijk op repressie? Dan vraagt de interventie in die wijk om handhaving. De aanpak hoeft aldus niet in iedere wijk gelijk te zijn. Welke interventie waar werkt dient uitgezocht te worden.
- De beleving van de burger is ook belangrijk. Leefbaarheid is toch een bepaald gevoel van de burgers die in de wijken wonen. Wat maakt dat mensen zich goed voelen?

Volgens Vincent Smit is het goed om niet alleen onderzoek te doen vanuit het beleidsdenken. Soms is het wijs de gedane interventies wat meer los te laten en op een meer antropologische

wijze te kijken naar wat er in een wijk gebeurt. Hij noemt als voorbeeld de ruimte in de wijk. Er is een groot mozaïek aan groepen die ruimte vragen in de wijk. Ruimte wordt echter steeds meer besloten (bijv. sluiting buurthuizen). Op andere plekken staan veel ruimtes leeg (kantoorpanden). Het zou goed zijn om uit te zoeken waar die lege ruimtes zijn en hoe deze ruimtes benut kunnen worden in het kader van het vergroten van de leefbaarheid in een wijk.

Pieter Bol houdt zich meer bezig met leefbaarheid op stedelijk niveau onder meer in de vorm van woontevredenheid. B&W hebben zich tot doel gesteld de 'woontevredenheid' van Rotterdammers te bevorderen en worden hierop ook afgerekend. Maar wat bepaalt de 'woontevredenheid'? Volgens Bol zijn er hierover twee theorieën. De eerste theorie focust zich op de woningvoorraad en gaat uit van het idee dat een goede woningvoorraad zorgt voor meer leefbaarheid in een wijk. De tweede theorie focust zich op de bevolkingssamenstelling van de wijk. Een gemengde bevolking maakt een wijk leefbaar. Pieter Bol pleit voor een conceptueel onderzoek. Wat is woontevredenheid en hoe kan dat gemeten worden? Wat bepaalt de mate van woontevredenheid en welke gerichte interventies zijn mogelijk om woontevredenheid te bevorderen? Liggen deze interventies eerder in de sfeer van het bouwen of in de sfeer van het sociale? Kortom: waar zitten de knoppen om de leefbaarheid van wijken te vergroten? En verschillen die knoppen bij verschillende soorten wijken?

Erik Snel concludeert dat er uiteenlopende opmerkingen zijn gemaakt. Het is nu echter van belang voor de start van de KWP Leefbare Wijken om tot een aantal concrete thema's te komen om de komende maanden aan te pakken. Het zou prettig zijn wanneer hier ook een prioritering in aan kan worden. Erik-Jan merkt op dat er toch duidelijk een thema bij iedereen naar voren komt en dat is dat de burger. Hierbij staan eigenlijk twee vragen centraal: 1. Wat wil de burger? Wat is de behoefte van de burger? Maar ook: waar ligt de grens van de zelfredzaamheid van de burger? Wat is realistisch te vragen van een burger? 2. Hoe kunnen we zelfredzaamheid bij burgers stimuleren?

Een andere thema dat ook door meerdere personen in de discussie naar voren is gebracht, is de differentiatie in wijken en de gebiedsgerichte versus de stedelijke aanpak. Dient de focus grootstedelijk te zijn of dient de focus te liggen op bepaalde 'slechtere' wijken. Het kan nieuwe inzichten opleveren in waarom interventies in bepaalde wijken wel slagen en in andere wijken niet door niet alleen de mindere wijken te bestuderen maar een grootstedelijk perspectief te hanteren.

Korte weergave van de discussie door Erik-Jan Weseman

Met op de achtergrond de ontwikkelingen van de toename in gebiedsgericht werken, de bezuinigingen en de veranderende rol van de overheid zijn we tot de volgende drie thema's gekomen:

1. De burger & burgerkracht
De burger moet centraal in de processen van de gemeente komen. De gemeente wil van aanbodgericht naar vraaggericht gaan werken. Dat vergt een kanteling van de organisatie. Daarnaast verwacht de overheid meer van burgers. Ze moeten zelfredzaam zijn, meer problemen zelf oplossen. Dat roept een aantal vragen op: Hoe krijgen we de behoefte van de burger in beeld? Hoe kunnen we effectief een gedragsverandering stimuleren? Hoe beïnvloeden we, naast het verbeteren van de veiligheid, de beleving van die veiligheid van burgers? Hoe versterken we de burgerkracht en zelfredzaamheid van burgers?

2. Differentiatie tussen wijken
Rotterdam kent van elkaar verschillende wijken. Duidelijkste verschillen zijn te vinden in de woningvoorraad en de samenstelling van de bevolking. Die differentiatie tussenwijken is een gegeven. De tendens van het beleid lijkt soms het wegwerken van de verschillen tussen wijken en

buurten. Zo werk je naar een gemiddelde toe. De vraag is of dat goed is. Heb je voor een functionerende stad niet juist verschillen nodig? Niet elke wijk heeft dezelfde functie om een bijdrage te leveren aan die stad. De ene wijk is een doorgangswijk voor sociale stijgers, de andere wijk biedt een veilige woonomgeving voor gezinnen. Ook hier een aantal vragen: Hoe kan de gemeente inspelen op de verschillen tussen wijken zodat de optelsom van wijken en buurten meer is dan het geheel? Is het nodig om die verschillen te simuleren of weg te werken? Wat werkt in de ene buurt wel en in de andere niet en waarom werkt het? Welke processen in wijken spelen en hoe kan je daar als overheid gebruik van maken? Hoe kunnen we ruimte in de wijk ontsluiten?

3. Leefbaarheid op stedelijk niveau: woonbeleving
Op stedelijk niveau kijkt de gemeente naar de woonbeleving. Ervaren leefbaarheid zijn vestigings- en vertrekfactoren. Welke factoren zijn doorslaggevend in de beslissing van mensen om zich te vestigen of te vertrekken. Grofweg spits de discussie zich toe tot de vraag of de fysieke aspecten van leefbaarheid leidend zijn of de sociale aspecten. Bepaalt de woningvoorraad of de bevolkingssamenstelling het vestigingspatroon. Sommige bestuurders menen dat je moet sturen op de bevolkingssamenstelling; anderen willen sturen op woningvoorraad. Aan welke knoppen kan je als gemeente draaien om de beleidsdoelstellingen te halen. De vragen hier: Hoe zit de 'keten' van maatregelen in elkaar die de gemeente tot haar beschikking heeft om te sturen op een grotere woontevredenheid? Aan welke knoppen kan de gemeente draaien om effect te bewerkstelligen? Welke 'harde' en 'zachte' maatregelen werken in combinatie goed?

Vincent Smit voegt toe dat het bij dit laatste thema goed zou zijn om de interventies soms wat meer los te laten en het leven in een wijk te beschrijven, m.a.w. te beschrijven wat er precies gebeurt in een wijk.

Tafel III: Frank van Steenberg, Derk Tetteroo, Mark Bal, Godfried Engbersen, Marco Bik (vz) en Marie van der Gaag (verslag)

Welke prangende vragen heeft men met betrekking tot leefbare wijken? Waar moet de KWP zich het komende jaar mee bezig houden?

- Derk Tetteroo ziet vooral een uitdaging voor de wetenschap in het combineren van thema's. Er moet niet meer in aparte thema's gedacht worden maar interdisciplinair gekeken worden naar leefvelden. Derk werkt in de praktijk met leefvelden thuis, buiten en school. Hierin wordt er vooral naar het kind gekeken, omdat het kind een waardevolle investering is voor de samenleving. Hierin moet er op zoek worden gegaan naar samenhang tussen thema's. Er is een verantwoordelijkheid van de omgeving naar de mensen en andersom, hoe is dit te faciliteren?
- Er moet gekeken worden naar logica binnen aanpak. Hierin zijn bepaalde stappenplannen goede voorbeelden. Om dit te bereiken moet er kennis bij elkaar worden gebracht zodat de kansen omhoog kunnen gaan en de risico's kunnen worden verkleind.
- Mark Bal ziet hierin vooral de problematiek rond grote hoeveelheden informatie, dat op een te grote schaal en zonder systematiek aanwezig is. De gevolgen van beleid en projecten moeten beter gemonitord worden. Hierdoor kan er een meer gerichte aanpak worden nagestreefd in de vertaling naar de praktijk.
- Godfried Engbersen vindt het vooral belangrijk dat er een onderzoeksvraag wordt geformuleerd. Welke methodes zijn succesvol? Kunnen we tot een verbindende methodiek komen? Hierin is herstructurering een belangrijk thema. In hoeverre kun je invloed uitoefenen door te herstructureren en welke methodiek werkt hierbij? Er moet dus gekeken worden naar toekomstige methodieken waarbij de samenhang tussen domeinen voorop staat. Er is nu bijvoorbeeld geen adequaat beleid rond de instroom van MOE-landers, terwijl er voor expats zelfs een centraal punt is waar zijn hulp kunnen krijgen. Zou er niet een infrastructuur te construeren zijn rond de instroom van migranten?
- Iets dat bij onderzoek rond beleid ook vaak opvalt, is dat de kennis van de praktijk vaak bij één

uitvoerend persoon ligt, maar dat de communicatie hier over nog veel te wensen over laat.

- Er komt ook nog naar voren dat de retoriek achter beleid vaak grote invloeden heeft op de uitwerking in de wijk. Hoe probleemoplossend is een wijk zelf hierin? Het is hierbij belangrijk om te kijken naar sociale netwerken en het besef van burgers met betrekking tot 'zelf- of samenredzaamheid'. Zijn er vaardigheden in gezinnen die hierbij nog ontwikkeld kunnen worden?

Korte weergave van de discussie door Marco Bik: Wat zijn de prangende vragen?

- Onderzoek hoe de *samenhang in de aanpak* kan worden verbeterd. Mensen krijgen nu ad-hoc en met veel professionals te maken. Hoe kan dat eenvoudiger, en beter? Redeneer daarbij vanuit het (probleem)gezin ipv vanuit de overheid. Stel het kind daarbij centraal. Investerings in kinderen lonen maatschappelijk het meest.
- Hoe geef je mensen de *verantwoordelijkheid voor hun omgeving* terug? Welke vaardigheden zijn daarbij nodig. Als de overheid terugtreedt en de mensen springen niet vanzelf in dat gat, wat dan? Wat is de relatie thuis, school en buurt daarbij? De kansen om te slagen in de samenleving moeten omhoog. Waar liggen daar de beste aangrijpingspunten voor? En welke aanpak/methode werkt bij de aanpak van kwetsbare gezinnen? De burger moet weer/meer *zelfredzaam* zijn, maar hoe ondersteun je dat? Met name in de kwetsbare wijken: hoe zelfoplossend kan zo'n wijk zijn?
- Er is al ontzettend veel bekend en verzameld. Een *integrale analyse daarvan op een zo laag mogelijk schaalniveau* zal inzichten opleveren waarin we in de praktijk direct iets mee kunnen. Een directe aansluiting tussen welk 'beleid' wordt gevoerd en welk effect zichtbaar is, is hierbij een cruciale onderzoeksvraag.
- *Wat zijn de effecten van herstructurering?* Her en der is er onderzoek naar gedaan, maar bundeling daarvan zou integraal inzicht in de (positieve en negatieve) gevolgen van herstructurering moeten opleveren.
- Wat is de *positie op de arbeidsmarkt* van kwetsbare gezinnen? Wat is de relatie met de instroom van migranten? Wat zijn de gevolgen van de economische crisis voor deze groepen?
- Wat zijn de gevolgen van de blijvend *hoge instroom van migranten* op leefbare wijken? Op welke manier kan de overheid dit het best in goede banen leiden (governance)? Welke infrastructuur is daar voor nodig? Welke gevolgen heeft de instroom voor het onderwijs, de huisvesting?

Besluit door Erik Snel

Erik Snel besluit de bijeenkomst door te zeggen dat we inspirerende discussies hebben gehad waarbij zeker aangrijpingspunten voor een onderzoekagenda en eigen onderzoek door de KWP zijn aangeroerd. De regiegroep (Loet Albrecht, Marco Bik en Erik Snel) zal op korte termijn een verslag van de bijeenkomst opstellen en thema's voor de onderzoekagenda voor het komende jaar selecteren en uitwerken. Het gaat hierbij zowel om kleinschalig onderzoek (zoals "klein-maarfijn"-projecten die binnen drie maanden zijn afgerond) als om grotere, professionele onderzoeksprojecten waarvoor gezamenlijk externe financiers gevonden moeten worden. Daarnaast kondigt Snel nog twee andere initiatieven van de KWP aan: 1) nog voor de zomer komt er een korte lezingencyclus (vier bijeenkomsten) waarbij wetenschappers van de EUR en andere kennisinstellingen de verschillende facetten van leefbaarheid en op leefbaarheid gerichte interventies belichten. Daarnaast wordt onder de vleugels van de KWP Leefbare wijken (samen met de andere kenniswerkplaatsen) een expertisegroep rondom praktijkgericht evaluatieonderzoek gesticht.